

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI
PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

21.

GERGELY PÁL

PÁPAI PÁRIZ-ALBUM
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁBAN

BUDAPEST, 1961

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI
PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

21.

GERGELY PÁL

PÁPAI PÁRIZ-ALBUM
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁBAN

BUDAPEST, 1961

Gergely Pál:

Pápai Páriz-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában [Páriz-Pápai-család].

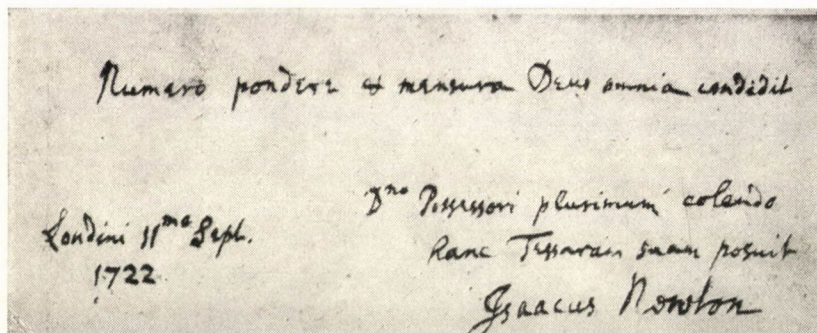
Budapest, 1961. 9 p. 25 cm.

(Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai. 21.)

Angol kiv. is.

ETO 027. 2 (439. 151): 091. 143 Páriz-Pápai.

Az Akadémiai Könyvtár unikumai közt van a Pápai Páriz-család albuma [Jelz.: Történ. naplók, kis 8°, 6.] — többek közt — *Newton* és *Halley* latin soraival, aláírásával.¹ (1. és 2. fényk.) A 16 × 11 cm. méretű, ún. „erdélyi renaissance” díszű bőrkötéses könyvet 1881-ben vásárolta a könyvtár 25 forintért. Kötéstábláján, belül ez áll nyomtatva: „Ex collectione Joannis Fáy, senatoris debreceniensis.” A 475. lapra latin emléksorokat beíró *Fáy Sámuel*, londoni peregrinus, valószínűleg rokona volt a debreceni szenátor-nak, de az album legutolsó, 477. lapján, 1762-ben kelt bejegyzés szerint közbelső tulajdonosa bizonyos *Georgius Retteghi* volt, kihez a Páriz-családtól került.



1.

Az album eredetileg *id. Pápai Páriz Ferenc* nagyenyedi tudós polihistoré lehetett, s így még a XVII. század végén készült egy kiváló erdélyi könyvkötőnél, de minthogy fia, ifj. Pápai Páriz Ferenc orvos nyugati tanulmányútra ment, ő vitte magával, mint az 1711—1726 közti bejegyzések tanúsítják. Atyja ugyanis utoljára 1690 körül járt kint, I. Apafi fejedelem követeként, Németalföld, Svájc, Dánia stb. udvarainál. Az 1672—75-ben svájci és német egyetemeken tanult *id. Pápai*, orvosi diplomáját is kint nyerte, s 1676-ban hazajött orvosnak, majd 1680-tól az enyedi főiskola tanára. Közben mindkét fejedelemnek, I. és II. Apafinak is háziorvosa volt, utóbbinak ugyan már csak névleg, mert mint Bécs „árnyékfejedelme” inkább ottan élt. Ezért is ajánlotta hozzá fiát, midőn 1711 szept. 23-án Bécsben nála megjelent, tanulmányútja első állomásán.²

¹ *Newton* (1643—1727) emléksorai, az Album 109. lapján, magyarul: „Számmal, súllyal s mértékkel alkotott mindent az Úr. — [Az album] tisztelt tulajdonosának ezt a saját jelmondatát adja Isaacus Newton. London, 1722. szept. 11.”

Halley (1656—1742) emléksorainak (237. l.) fordítása: „A bátornak minden föld — haza. A könyv nemes birtokosának üdvöt s minden szerencsét kívánva írta ezt emlékül: Edm. Halley, a Savillian geometria professzora, Oxford 1726. ápr. 30.”

² *Id. Dézsi Lajos* művéből: „Magyar író és könyvnyomtató a XVII. századból” Bpest, 1899. M. Történ. Életrajzok XIV. évf. 5. füz., 213. és 308. l.)

Omne solum forti patria est. 23
 Nobilissimo D.^{no} Professori fausta et felicia
 omnia precatus hoc in memoriam sui
 scripsit - Edm. Halley
 Geometriae professor Savil.
 Oxon. April. 30. 1707
 M DCCXVI.

2.

Ifj. Pápai Páriz, mint orvos, nem szerzett maradandó nevet, míg sokoldalú atyjá-
 nak 1680 óta, a Kolozsvárott megjelent *Pax animae*-ja után szinte ötvenként jelentek
 meg egyháztörténeti, címertani, orvosi, lélektani, filozófiai művei. Különösen híres a
 Hollandiából, éppen általa, id. Pápai által hazacsábított nyomdász-barátjánál: Misztót-
 falusi Kis Miklósnál, Kolozsvárt megjelent *Pax corporis*-a, legelső gyakorlati orvostani
 könyvünk! Még ennél maradandóbb műve a 15 évig készített latin—magyar szótára:
Dictionarium [első kiad. Lőcsén, Brewernél, 1708.], amelyet másfél évszázadon át hasz-
 náltak országszerte, s a magyar tudományos műnyelv kialakulására döntő hatással volt.

Lex multas afflictionēs oportet nos in-
 gradi in Regnū Dei. Act. 14. v. 22.
 Quae se quotidie exprimens scripsit, magnis
 studiis honoribus indutus & exutus, vano
 titulo Comes Nicolaus de Bethlen
 Anno Salvatoris nati 1711. Scribens
 aetatis 70mo. Captivitatis Dei 21. Septembris

3.

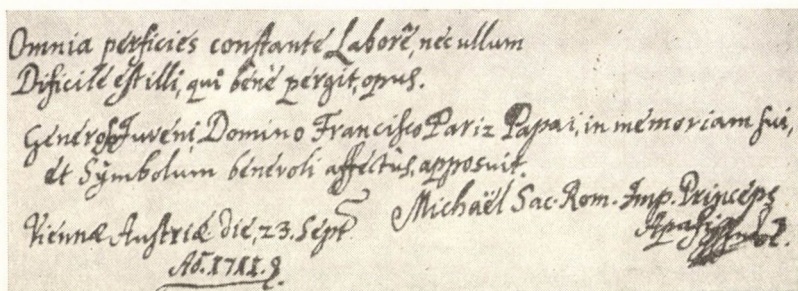
Pápai külföldi tudós- és papi összeköttetései révén sok alapítványt szerzett az enyedi
 kollégium diákjainak; majd midőn az 1707.-i Rákóczi-szabadságharcban részt vett, enye-
 diek megbosszulására Rabutin katonái fölperzselték a várost s így a régi főiskolát is;
 nemsokára újból Pápai Páriz szerez külföldről segélyt az újjáépítésre, éppen fia közvetí-
 tésével, akivel díszkötéses Latin Szótárát küldi Londonba. Ennek az angol templomok-

³ Melich János: A magyar szótáriródalom, 1899.

ban hirdetett gyűjtésnek volt eredménye az a tizenegyezer font, melyből a Bethlen-kollégiumot újraépítették.

A vaskos kis emlékalbumnak csak 121 lapján vannak bejegyzések, így tehát kétharmada üres lapokból áll, -ami emlékkönyveknél gyakori, mint az is, hogy időrendileg nem következnek egymás után az emléksorok. *Mindössze 33 magyartól...* És a nevükön kívül sehol, egyetlen magyar szó sincs az albumban, ezek is latin, héber, görög, francia sorokkal szerepelnek, akárcsak a többi, külföldi beírónál. Ha azonban a pusztán magyar neveket vizsgáljuk is, becses tudománytörténeti adalékokat kapunk a külföldön jártakról. Jobbára elkallódott, idegenben maradt magyarok és — sajnos — nem nagy nevet szerzetek. Felsorolásuknál zárjelbe tettük az album lapszámát és némelyiknél a szellemesebb mondást idézzük, zárjelben magyar fordításunkkal.

Az első lapon ifj. Pápai-Páriz 1711. júl.-ban, nyugati útja előtt kapja ezt a bibliai idézetet sógorától: *Veszprémi István* ref. püspöktől, Gyulafehérváron: „Initium sapientiae timor Domini” (az Ur félelme a bölcsesség kezdete), majd a 9. lapon *Bethlen Miklós*⁴ bécsi sorai következnek (Sok gyötrelmen át kell belépniünk az Isten országába). [3. fényk. — *Kaposi Sámuel*⁵ gyulafehérvári rector 8 soros latin verset rögtönzött ”a nagy atya jeles fiának, a haza s a tudomány Reménységének.” (11. lap). — *Balku Mihály*, a fejedelem titkára, Bécsben 1711. szept. 22-én írta be: „Nunquam satis dicitur, quod nunquam satis discitur” (Sosem mondjuk elégnek, amit nem tanultunk eleget).



4.

Nádudvari Péter szászvárosi lelkész 1711. szept. elején írta [a 23. lapon]: „Nihil tam alte natura posuit, quo virtus non possit eniti” (Semmit a természet oly magasra ki nem tűzhetett, hová az Erény nem tudna törekedni). — *II. Apafi Mihály* erd. fejedelem 4. fényképünkön közölt sorainak értelmé: Mindent elérsz állandó munkával, semmire nehéz annak, aki jól fog a munkába. — A 73., 83. és 85—87. lapokon olvasható *Teleki Pál* és *Sándor* geryeszegi emléksora (utóbbi az enyedi főiskola gondnoka), továbbá két kolozsvári gróf: *Teleki János* és ifj. *Mihály*, 1711. júliusi bejegyzése. *Szatmárnémeti Sámuel* kolozsvári teol. tanár ugyancsak 1711. aug.-ban írta (89. lap): „Tranquilla ratio, nec sui impatiens labor, modum evaganti praestruit scientiae” (A nyugodt gondolkodás és az önmagával szemben türelmes munka mértéket szab a felelőtlen tudománynak.). — Szintén Pápai Páriz külföldi útja előtti napokban írta be, 1711. aug.-ban, *Csengeri Péter* kolozsvári ref. lelkész azt a hosszabb latin dedikálást, mely „a nagy ősök nemes fiának, ki hazai erőnyeket s tiszta nevet örökölt, messzi útjára szerencsét kívánt” (117. lap).

A 159. lapon egy londoni magyar tanár: *Stephanus Vargha* üdvözlő latin és görög verssorokban az 1724-ben náluk járt ifjú magyart, mint Apolló és Galenus tanítványát. Sajnos, erről a Vargháról sem tudunk többet, mint az itteniek legtöbbjéről... Úgy látszik, a 189. lap latin emléksorai szerint, hogy Kolozsvárról Debrecen felé vette útját az ifjú, 1711 augusztusában, mert 29.-én egy *Veresegyházi Tamás* nevű debreceni lelkész írt az albumba görögül, latinul hosszabban. A következő magyar névvel a 239. lapon

⁴ *Bethlen Miklós* erdélyi kancellár (1642—1716), Bécsben szerkesztette az ún. Diploma Leopoldinumot; rófságot kapott. A kolozsvári ref. kollégiumban Apáczai Csere János tanítványa volt, utána sokat járt külföldön, főleg német, francia, holland és angol városokban. — *Önéletrajzát* Szalay L. adta ki az Akadémia Monumenta-sorozatában (II. és III. köt.).

⁵ *Kaposi Samu* (1660—1713) filozófia- és teol. tanár volt Gyulafehérváron, majd rektora a főiskolának. — Tanulmányútján többször Utrecht, Leyden és több német városban; teológiai doktorátust Angliában kapott d. Pápai Páriz néhány műve elé előszót írt, vele szoros barátságban volt.

találkozunk: bizonyos *J. Covatch* cambridgei professzorával, kinél 1716-ban jelentkezett ifj. Pápai. Emléksorai ezek: „Aude hospes, contemnere opes at te quoque dignum finge Deo” (Merjed vendég megvetni a gazdagságot, s tedd magad méltóvá az istenhez!). *Csernátóni Gajdó Dániel* (281. lap) már 1725-ben írta be Leydenben, hosszabb latin üdvözlését.⁶ *Steph. Partus* (319. l.) ugyancsak 1725-ben írt latinul, mint maga is „peregrinus hungaricus”, Ratishonában = Regensburgban. *Csuzi János* orvos dr. (339. l.)⁷ 1712-ben ezt írta barátjának, több más megleghangú latin sor mellett, útravalóul: „Felix qui potuit rerum cognoscere causas” (Boldog, ki megismerhette a dolgok vég-okát); 1713-ban pedig *Georg. Liebfeil* orvos, Hungar. Soproniensis és *Joh. Tseits*, vagyis *Csécsei János* (351—352 l.) írtak hosszan, latin dicséret sorokat s utóbbi még ezt a közmondást is: „Virtutis est multa ferre, multa facere” (Az erény jellemzője: sokat elviselni, sokat tenni).⁸ *Férczi Lőrinc* diák görög—latin—héber sorai után *Pathay János* latin dedikációja következik (353. és 355. l.), majd a 435 lapon a már ismertebb *Borosnyay Lukács János* leydeni emléksorait látjuk, bibliai idézettel.⁹

Egy később hírnevessé vált orvos: *Kocsi István* londoni sorai, 1722-ből (437. l.): „Et genus et proavos, et quae non fecimus ipsi, vix ea nostra voco!” (Öseinket s amiket nem magunk alkottunk, aligha nevezhetjük mieinknek.)¹⁰ *Kansay János* londoni magyar teológus hosszabb latin versidézet után Pápai személyét dicséri, ugyanígy két „magyar vándordiak”: *Alsócsernátóni Cseh Sámuel* és *Nánásy András* (439—443. l.). Szintén londoni bejegyzés a 445. lapon *Paulus Kumaráké*, valószínűleg magyar diáké, akiről egyebet nem tudunk a latin sorain kívül.

Pápai Páriz két fivére: *Imre* és *András* ír latin sorokat a 449. és 450. lapon; utóbbi mint nyolcéves kisdíák, közvetlenül bátyjuk elutazása előtt, Enyeden, 1711. július 13-án, 31-én pedig egy kolozsvári tudós pap: *Ajtai András*, a Telekiek „udvari lelkésze”. A 453. lapon Londonban írta *Enyedi István* orvos: „Nulla tam modesta felicitas est, quae malignitatis dentes evitare possit” (A szerencse nem tud oly szerény lenni, hogy az irigység fogait ki tudná kerülni!); *Vásárhelyi Baba Ferenc* biblia-idézete a 457. lapon: *Beati misericordes quia illi misericordiam consequuntur*.¹¹

Az idegenek névsorát *Newton* után *Jablonsky* teol. tanár,¹² majd *Schidmann* és *Sterks* református papok folytatják (Berlin, 1711. nov., az Album 121. és köv. lapjain). Pápai innen Hollandiába utazott, ahol két kiválóság is írt albumába: Amsterdamban *Fridr. Ruyschius* botanikus¹³ (két helyen is: 191. és 363. l.) és *Joh. Enth* hágai kir. tanácsos, levéltáros (192. l.); utóbbinak ezek az emléksorai: „Momentaneum est quod delectat, aeternum quod cruciat” vagyis „Pillanatnyi ami gyönyörködtet, örök ami gyötrelme”.

Haluc, 1714. júl. keltezésű *Mich. Alberti* és *Albini*¹⁴ hosszabb latin bejegyzése (427, 429. l.). — A londoni emléksorok 1716-ban kezdődnek: először *Sam. Andersch* lelkésztől (463. l.); 1717-ben *John Cocchius* és *J. Scholtz* teol. tanárok adnak latin sorokat (464—5. l.), 1718-ban *P. Carmichel* (469. l.), valamennyien ma már ismeretlen férfiak. — Közben járt Pápai Oxfordban is, mint *Halley* 1726-i soraiból kitűnik, majd az akkor híres teológus-bölcselőt, *Fr. Whitót* is fölkereste, s a híres *Bodleiana-Könyvtárat* is, mint a 233. és 234. lapon *Hudton* és *Bowles* könyvtárosoktól eredő sorok tanúsítják; utóbbiától pl.: „Prona via est, et eget moderamine certo” (Az út lejtős és biztos irányításra szorul...).

⁶ *Cs. Gajdó Dániel* (szül. 1680 kör. — meghalt: 1749) Leydenben tanult. Lelkész volt Gy. feherváron. Irodalmi emlékek tőle mindössze néhány temetési ének s egyházi beszéd.

⁷ *Csuzi (Cseh) János* orvos és lelkész (1681—1733) a frankfurti (oderai) egyetemen tanult, majd a Komárom megyei Ácson orvoskodott; a szőnyi ikergyerekekkel évekig járta a nyugati országokat, sok pénzt keresve mutogatásukkal. Élete végefelé kuruzsló, alchimista lett.

⁸ *Tseitsai (Csécsei) János* (1680—1769), kinek atyja id. Pápai Páriz nagy szótárát rendezte sajtó alá a lörcsei Breweryomdában. — Német, angol és svájci egyetemeken tanult ő is, fia is, kinek emléksorait itt olvashattuk, ebben az Albumban. Utrechtben már docens volt, mégis hazavágyott Sárospatakra, ahol atyja tanárára hívták meg, több melléktárgyat tanítva.

⁹ *Borosnyay Lukács János* (1691—1760) erdélyi ref. lelkész; Bethlen Miklós fiainak nevelője s így a kancellár mellett maga is sokat művelődött tovább. Enyeden lett a főiskola rektora. Többször járt külföldön 1721-ben Frankfurt, 1722—28-ban Leyden egyetemén.

¹⁰ *Kocsi Csörgő István* (szül. 1690 körül, Debrecentben), Zürich és Frankfurt egyetemén képzett lelkész és filozófus. Irodalmi maradandó alkotása nem ismeretes.

¹¹ *Vásárhelyi Baba Ferenc* (szül. a XVII. sz. végén), nagyenyedi kollégista volt s ösztöndíjjal, melyet id. Pápai Páriz szerzett, 1718—22-ben tovább tanult Frankfurtban, majd hazatérve, Kolozsvárról kereskedő lett, de az italozás tönkretette, s mint csöndes őrült fejezte be életét.

¹² *Jablonsky Dániel Ernő* (1660—1741) porosz kir. tanácsos, udvari lelkész, az Akadémia h. elnöke. Bibliatanulmányain kívül értékes a levélgyűjteményei kiadása, minthogy korának valamennyi neves tudósával, köztük pl. Leibnizzel is kapcsolatban volt.

¹³ *Ruyschius Frigyes* (1638—1731) holland orvos és botanikus, amsterdami egy. tanár, az angol és francia akadémiáknak is t. tagja.

¹⁴ *Albinus Bernád* (1691—1770), a göttingai, leydeni egyetemek anatómia és sebész-tanára, már ifjan hírneves volt; elsőnek végzett mikroszkópiai élettani vizsgálatokat; leíró bonctana volt legműve.

Volt még Oxfordban 1718-ban is, mint az egyetem dékánja: Georgius *Bristol* görög sorai igazolják, a 467. lapon. *Canterbury*-ban is járt, ahol nem kisebb ember írt be latin sorokat, mint Anglia érsekségszékének: G. *Eborum*.

1719-ben hosszasan időzött *Frankfurtban* (am Odera), mint a neves *Vitringa* prof.¹⁵ és *R. Andala*¹⁶ professzor több görög bejegyzéséből látszik; *Schulteng* prof. a latin üdvözlő sorok mellé még valami arab bölcsességet is adott útravalóul, mint arab-betűs sorai tanúsítják.¹⁷

Innen még ez évben *Leydenbe* utazott: Jon. Fr. *Ostervaldius*¹⁸ és Joh. *Rouveyro* tanárok latin és héber bibliai idézetek alá írták nevüket; (194. és 231. l.) Rob. *Aemilius* görög és latin sorokkal (227. l.) és Henry *Certon* egy Horatius-idézettel, Carolus *Schoeff* héber s latin emléksorokkal, *Fabritius* prof. görög-latin sorokkal kedveskedett a messziről jött magyar ifjúnak¹⁹. — Ugyancsak 1719-ben járt *Bernben* is; négyen is írtak emléksorokat, latin verseket vagy bibliai idézeteket: Aug. de *Frey*, *Scheurer*,²⁰ *Malacrida* és *Lauffer* tanárok²¹ az Album 195., 241., 243., és 145. lapjain; ellátogatott *Genf*-be is, ahol *Pictetus* görögül, *Limmer* és *Turretinus*²² latin emléksorokkal üdvözölte.

Bázelben 1719-ben *Wetstenius*²³ prof. görög és latin sorokkal, *Paravicinus* pedig²⁴ latinul örököltette meg nevét (315. és 319. l.); *Amsterdamban*, hová újból ellátogatott, *Jacobus Elsner*; *Rotterdamban* az akkor igen divatos filozófus-költő: de *Superville* adott Pápainak görög s latin emléksorokat (365. és 403. l.). — Igen zsúfolt úti programja lehetett ez évben, mert ugyancsak 19-ben ment megint *Londonba*; *Bartol. Holdejsund* (460. l.), s Georg. *Gullmanus* (462. l.) emléksorai bizonyítják. (Utóbbtól olasz nyelvű idézet Kempis Tamásból). *Londonba* újból áment 1721-ben, mint Mich. *Jessen* sorából látjuk (93. l.), 1722-ben *Kansayt*, s Kocsi Istvánt keresi föl, 1723-ban pedig Cseh Samu és Nánásy honfitársait. 1724-ben a magyar származású teológiai tanár: Vargha neve után *Antonius Stilo* angol prof. aláírását, emléksorait láthatjuk.

1724-ben átjött *Brémába*, mint a 209., 217—225. lapon olvasható bejegyzések mutatják: von *Mastricht*,²⁵ továbbá *Treviarius*, *Jügg* és *Hasaets*²⁶ teológiai tanároktól. 1725-ben ismét *Frankfurtban* tanult: a hírneves *Franchius*²⁷ és J. *Lataneus* tanárok írtak albumába emléksorokat; előbbi ezt: „Memento mori et discere vivere!”, — utóbbi pedig: „Omnia praeclara: rura”. — *Regensburgban* Paul *Baillaron* ref. lelkész írt emléksorokat, majd újból meglátogatta *Leydenben* magyar barátait: Borosnyait, Gajdót és Partus Istvánt, majd búcsúzóul, 1726-ban *Cambridge* egyetemén időzött, ahová valamikor atyja több évig járt, s most hazafelé induló ifjú Pápai Páriztól az egyetem 79 éves dékánja: John *Covel* búcsúzott, görög és latin emléksorokkal (476. l., 1726. szept.).

Az album sok nyelvészeti s filozófiai adatot tartalmaz, jó segédforrás ezenkívül a külföldön járt magyarok életrajzi kutatói számára is.

Közlő: GERGELY PÁL

¹⁵ *Vitringa, Campegius* (1659—1751), ref. teológus, már ifjan *Leydenben* doktorált, s főleg a keleti nyelvek és egyháztörténet volt kedvelt studiuma, melyeket *Frankfurtban* az egyetemen tanított is. Több kötet biblia-magyarázata s szónoklatgyűjteménye jelent meg.

¹⁶ *Andala, Ruardus* (1665—1727), holland származású, *Frankfurtban* *Vitringa* tanítványa, majd *Utrechtben* doktorál. Évekig lelkészkedik, míg 1711-ben a frankfurti egyetem hívja meg filozófia-tanszékére.

¹⁷ *Schulteng Autal* (1659—1734), a leydeni egyetemen végzett ref. teológus. Előbb a frankfurti, majd a leydeni egyetemen a természetbölcselet tanára; több tankönyvét forgatták a többi egyetemen is.

¹⁸ *Ostervald János Frigyes* (1664—1747), svájci teológus, Neuchatel esperese és korában világszerte ismert héber tudós. Sokat utazott idegen országokban és hírese a Biblia-commentárjai.

¹⁹ *Fabritius Ferenc* (1663—1738), ref. teológus. *Amsterdami*, leydeni tanulmányai után az utóbbiban lelkésznek választották, majd teológiai prof.

²⁰ *Scheurer Sámuel* (1661—1747), berni teológus, a héber nyelv tanára; az egyetemnek 1719-től rektora. Angol és porosz akadémiai tag.

²¹ *Lauffer Jakob* (1688—1734). Svájci születésű, de tanulmányait Bern után a francia, német s holland egyetemeken folytatta. *Bernbe* a szónoklatlan s történelem professzorának hívták meg. Svájcnagy összefoglaló Nemzeti Történetének írója.

²² *Turretinus Sámuel* (1688—1750), a híres genfi teológia-tudós fia, kinek holland, francia és angol egyetemi végzettsége biztosította nemcsak a genfi esperességet, hanem utána a katedrát, rektorságot és több külföldi akadémia tagságát. Teológiai működésén kívül legtöbbször emlegetett alkotásai jogbölcseleti kötetek.

²³ *Wetstenius (Wetstein) János Henrik* (1649—1726). A bázei nyomdász fia nemcsak teológiai, hanem nyelvészeti studiumokat is végzett; majd *Amsterdamban* előkelő könyvkiadó vállalatot nyitott.

²⁴ *Paravicinus Vince* (1648—1726), bázei teológus, kiváló hitszónok és író; a svájci írók gyűjteményes kiadását szerkesztette; egyetemi tanár és sokáig a genfi egyetem rektora is.

²⁵ von *Mastricht Gerhard* (1630—1721), ref. lelkész és frankfurti teológia tanár, kiváló szónok és hitvitázó.

²⁶ *Hasaeus (Haase) Teodor* (1682—1731), ref. teológus, a brémai és frankfurti egyetemen tanítványa, majd az utóbbinak tanára.

²⁷ *Franchius Aug. Hermann* (1663—1727), ev. teológus, a pietista mozgalom egyik vezető alakja, a hallei egyetem tanára. Igen sokat áldozott szegényházak, elhagyott gyermekek otthonai létesítésére holland és német földön. Teológiai és filozófiai kötetait több nyelvre lefordítva használták.

The Pápai Páriz Album

in the Library of the Hungarian Academy of Sciences

One of the unique items of the Library of the Hungarian Academy of Sciences is the Transylvanian Pápai Páriz family's album, dating from the beginning of the 18th century and including, among other entries, the Latin lines written by Newton and Halley as well as their signatures. This bulky little book (6 $\frac{1}{2}$ " by 4 $\frac{1}{2}$ " in leather binding was bought by the Manuscript Department of the Hungarian Academy of Sciences in 1881, but up to the present nobody has thought of reviewing it. On its cover there is the ex-libris of the former owner Sámuel Fáty, Senator of Debrecen, himself a 'peregrinus Hungaricus' who had made a tour of Western Europe in his day. It was Ferenc Pápai Páriz, Junior who had travelled all over the world with the coloured album in embossed leather binding. His father, the medical scholar, who was more famous than he, had attended the Swiss and German universities in the 1680's, then, as the family doctor of Mihály Apafi I, Prince of Transylvania, had been an envoy to the Danish and Dutch courts and to Switzerland. Several of his medical, philosophical, and theological works were published abroad. It was Pápai Páriz, Senior who brought home the famous printer, Misztótfalusi Kis, from the Netherlands. It was with the help of the Prince that he embarked on his artistic typographical work at Kolozsvár.

Pápai Páriz, Senior sent his son, who was also a doctor (he had two more brothers), to West European colleges for several years, giving him special instructions to collect money for the reconstruction of the ancient College of Nagyenyed (Transylvania) which had been set on fire during the War of Independence led by Rákóczi. Through his son he sent his English acquaintances several copies of his great Latin-Hungarian dictionary, just then published at Lőcse. Collections in English churches through several years resulted in £ 10,000 with the help of which the College of Nagyenyed was rebuilt.

In about the one third of Pápai Páriz, Junior's travel-album comprising 477 pages we find entries dating from 1711—1726, i.e. about the period of his numerous journeys abroad. Among the entries are those of thirty-three Hungarians who were living and studying abroad at that time, through which the album furnishes important particulars for Hungarian cultural history. The series of entries is opened by Prince Apafi II, who resided in Vienna and his secretary, Mihály Balku, moreover Miklós Bethlen the Chancellor of the old Prince and a well-known memorialist. The Latin lines by Apafi read as follow: "Omnia perficies constante labore, nec ullum difficile est illi, qui bene pergit, opus. Generoso Juveni Domino Francisco Pariz Papai, in memoriam sui, et Symbolum benevoli affectus, apposuit . . . Apafi".

In addition to the signatures and lines written in the album by many Transylvanian priests, professors, and the four Counts Teleki (Mihály, Sándor, Pál, and János), supporters of the Pápai Páriz family, there is also a large number of entries by Hungarians abroad, such as István Vargha, a professor at London, János Kovatch, professor of theology at Cambridge, professors István Partus of Regensburg and Dániel Gajdó of Leyden. Of the 'peregrini' some names are known to us from the literature of philosophy and theology, e.g. Samu Kaposi who, having taken his doctor's degree in England, came home and became the Rector of the College of Gyulafehérvár; János Csuzi Cseh who graduated at Frankfurt, then came home to spend his life as a doctor at Komárom and later Győr . . .

János Csécsi lectured for years at the University of Utrecht, then came home to the College of Sárospatak where he took over his father's chair. Here he taught not only ecclesiastical history, but also the Greek, Latin, and Hebrew languages, philosophy, and natural science. János Lukács Borosnyay was first a tutor to Bethlen's sons, then, as an old student, attended the Universities of Utrecht, Frankfurt, and Leyden, finally to become Rector of the College of his native town, Nagyenyed. He, too, was a polyhistor, but also a devotee of Transylvania.

In 1722 János Kansay and István Kócsi Csörgő, in 1726 Samu Cseh and András Nánásy, students of theology in London, wrote commemorative lines in Latin, Greek, and other languages. Some of the students even entered biblical quotations in Hebrew. Dated similarly from London, the two entries by the physician István Enyedi and the theologian Ferenc V. Bába, at the end of the small album, are very interesting. They are: "Nulla tam modesta felicitas est, quae malignitatis dentes evitare possit", moreover, the well-known biblical quotation: "Beati misericordes, quia illi misericordiam consequentur".

We must, however, stress the two most valuable pages of the volume with Newton's and Halley's lines and signatures. On page 109 the following classical words of Isaac Newton may be read: "Numero, pondere et mensura Deus omnia condidit. D^{no} Possessori plurimum colendo hanc Tesseram suam posuit: Isaacus Newton Londini 11^{mo} Sept. 1722". On page 237 there are also Latin lines, written by Edmund Halley: "Omne solum forti patria est. Nobilissimo D^{no} Possessori fausta et felicia omnia procatus hoc in memoriam sui scripsit: Edm. Halley Geometriae professor. Oxon., April 30, 1726".

Of the other thirty-eight foreign persons who had written in the album we shall mention only the few names known from the literature:

Daniel Jablonsky (1660—1741), Vice-President of the Academy of Berlin, Chaplain of the Royal Court, a famous art collector, and a friend of Leibnitz; two renowned Dutch scholars of Amsterdam: F. Ruyschius (1638—1731), botanist and physician, a Fellow of the Royal Society and of the Institut de France; J. Enth, the Royal Archivist, whose two elegant lines in Latin read: "Momentaneum est quod delectat, Aeternum quod cruciat".

Pápai Páriz was at Halle in 1714. Here M. Alberti and B. Albinus, professors of theology made entries into the album.

The entries of London begin with 1716 with the lines of the pastor S. Andersch, then those of the professors of theology Cocchius and Scholtz. That same year Pápai Páriz went to Oxford, as testified, beside F. Whitto's lines, also by those of Halley we have cited. He visited the world-famous Bodleian Library, where the librarians Hutton and Bowles entered commemorative lines.

In 1718 he revisited Oxford, namely George Bristol, Dean of the University, then from here he went over to Canterbury to pay his respects to the Primate of All England. G. Eborum, too, wrote in the album.

In 1719 he studied in Frankfurt-an-der-Oder for several months where, beside the Latin and Greek lines written by the famous professor O. Vitringa (1659—1751) and R. Andala (1665—1727), he also received an Arab proverb as a souvenir from A. Schulteng (1659—1734). In Leyden professor J. Fr. Osterwald, the famous natural philosopher and professor Rouveroy wrote longer entries in the book. Next, our Hungarian doctor was favoured by R. Aemilius with Greek lines and by professor Shoeff with Hebrew ones. One of the Fabritius' entered Latin and Greek texts in the volume.

Several of the famous professors of Bern, Geneva, and Basel, such as Malacrida, Turretinus, Wetstenius, and Paravicinus also wrote in the album. In 1724 he was in Bremen, calling on professors Maastricht, Haaseus, etc. In 1725 he was again at Frankfurt, Leyden, and Regensburg, finally in 1726 at Cambridge, where John Covel, the seventy-nine-year-old Dean of the University bade him farewell with Greek and Latin commemorative lines, as the Hungarian doctor started for home (page 476).

The album, including a number of valuable data for the history of culture, furnishes first-rate source-material especially for the elaboration of the biographies of the Hungarians, priests, professors, and doctors, who at that time travelled in Western Europe and studied and lectured at the universities there.



A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

1. Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémiai Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégibb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.
5. Haraszthy Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszaki kérdései*. Bp. 1958.
6. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia Könyvtára*. Bp. 1958.
7. Endre Moravek: *Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen*. Wien 1957.
8. Szakmáryné Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*. Bp. 1958.
9. Gergely Pál: *Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában*. Bp. 1958.
10. Csapodi Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1958.
11. Moravek Endre: *Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából*. Bp. 1958.
12. Szakmáryné Németh Mária: *A központi folyóiratolismjegyzék kérdései*. Bp. 1959.
13. Csaba Csapodi: *L'avenir des périodiques scientifiques*. La Haye 1958.
14. F. Csanak Dóra: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. Bp. 1959.
15. Moravek Endre—Weger Imre: *Magyar könyvészeti kifejezések kis orosz szótára*. Bp. 1959.
16. Csaba Csapodi: *Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek*. Wien 1959.
17. Csapodi Csaba: *A proveniencia elve a könyvtárban*. Bp. 1959.
18. Rásonyi László: *Stein Aurél és hagyatéka*. Bp. 1960.
19. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960.
20. Rózsa György: *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban*. — *Les Sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO*. Bp. 1960.
21. Gergely Pál: *Pápai Párizs-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.

